

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу
PO1-M21z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Мазур Христина Олегівна

Керівник:
Мартіна О.В., кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти

Рецензент:
Демчик К.І., кандидат педагогічних
наук, старший викладач

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Творчість і творча особистість як об'єкт філософської рефлексії.....	8
1.2. Розвиток творчих здібностей дітей як психологічна проблема.....	19
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	40
2.1. Умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності: загальнопедагогічний і дидактичний аспекти.....	40
2.2. Динаміка розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності (за результатами контрольного експерименту).....	65
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Сучасні пріоритети розвитку освіти вимагають створення якісно нової школи, зорієнтованої на виховання особистості нового типу, спроможної самостійно приймати нестандартні рішення, здійснювати вільний вибір, творчо мислити, гнучко реагувати на зміни обставин.

Проголосивши людину найвищою цінністю, наша держава стала на шлях втілення гуманістичних ідей у педагогічну теорію та практику. Тому навчання у сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності і творчості.

У Національній доктрині розвитку освіти визначено основну мету державної політики щодо розвитку освіти, яка полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя. Це вимагає переходу від директивної до особистісно зорієнтованої моделі навчання й виховання, що націлює на пошук нових шляхів і засобів, які забезпечуватимуть розвиток внутрішніх можливостей учнів, їхніх потреб, інтересів, творчих здібностей. Тому творчість, творча діяльність і творчі здібності були і залишаються предметом аналізу багатьох учених, як вітчизняних (І.Волощук, С.Гончаренко, Г.Костюк, О.Кочерга, В.Моляко, В.Роменець, О.Савченко, М.Холодна та ін.), так і зарубіжних (Л.Богоявленська, Ф.Вернон, Дж.Гілфорд, О.Лук, О.Матюшкін, Я.Пономарьов, Ч.Спірмен, Е.Торренс та ін.). Дослідниками аналізуються різні аспекти проблеми творчих здібностей: їх природи, компонентного складу, критеріїв та показників розвитку, методів і прийомів формування. Більшість з цих питань досі залишається дискусійними, що свідчить про складність та багатозначність природи цього феномена.

Особливої актуальності набуває становлення творчої особистості у процесі навчальної діяльності. Цю проблему досліджують І.Волощук,

Н.Волошина, І.Головко, А.Дусавицький, Б.Ільюк, В.Костюк, І.Матюша, Л.Момот, К.Нор, Л.Шелестова та ін. Працями Л.Божович, Л.Венгера, В.Давидова, Л.Дранкова, Д.Ельконіна, Н.Менчинської та ін. доведено, що періодом найінтенсивнішого креативного розвитку є молодший шкільний вік. Ефективність художньо-творчого розвитку саме молодших школярів підтверджують праці С.Жупанина, Т.Коваленко, Н.Ляшової, А.Мелік-Пашаєва, Д.Ніколенка, Л.Смольської, О.Струс, А.Щербо та інших дослідників.

Проблемою розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на матеріалі окремих навчальних предметів займаються М.Алейніков, Н.Бібік, Н.Георгян, Р.Гулуа, Г.Касьянова, Н.Ляшова, С.Пальчевський, К.Приходченко, В.Рагозіна, І.Теплицький, В.Тименко, Л.Шпак та ін. Можна передбачити, що ефект розвитку творчих здібностей учнів від упровадження таких систем і методик у практику загальноосвітньої школи буде не завжди оптимальним, оскільки результати, отримані з одного навчального предмету, не матимуть підкріплення з інших. Тому нагальною стає потреба створення на базі початкової школи якісно нової, інтегрованої дидактичної системи, яка б продуктивно і повною мірою використовувала потенційні можливості різних навчальних предметів для розвитку творчих здібностей дітей.

Психолого-педагогічна спадщина П.Блонського, О.Духновича, Д.Овсянико-Куликовського, О.Потебні, С.Русової, В.Сухомлинського, Л.Толстого, К.Ушинського підтверджується роботами сучасних українських дослідників (А.Богуш, М.Вашуленка, Н.Гавриш, Н.Ігнатенко, В.Мельничайко та ін.) і свідчить, що мовленнєва творчість у дитинстві – засіб та умова всебічного гармонійного розвитку, виявлення свого розуміння навколишнього світу, ставлення до нього. Вона допомагає розкрити внутрішній світ, особливості сприймання, уявлень, інтересів і здібностей дитини. Потенціал слова для потужного розвитку творчих здібностей й окремі аспекти творчої роботи зі словом розкрито у працях М.Бахтіна, І.Вихованця, О.Лустіної, Н.Миропольської, Г.Тарасенко, О.Ушакової,

Т.Ушакової та ін. Безперечний розвивальний ефект мовленнєвої діяльності для творчих здібностей дітей доведено роботами В.Глоцера, Г.Кудіної, І.Марченко, З.Новлянської, Т.Постоян та ін.

Результати зазначених досліджень дозволяють обрати мовленнєву діяльність молодших школярів інтегруючим засобом розвитку творчих здібностей, основою креативного становлення в процесі вивчення всіх дисциплін початкової школи. Універсальним засобом зв'язку мовленнєвої і творчої діяльності може бути використане мислення в образах, яке є істотним компонентом усіх без винятку видів людської діяльності і тлумачиться дослідниками як вищий тип мисленнєвої діяльності, необхідний компонент творчості.

Актуальність порушеної проблеми, недостатнє теоретичне обґрунтування інтенсифікуючої ролі мовленнєвої діяльності щодо розвитку творчих здібностей і незадовільна реалізація інтегруючого характеру мовленнєвої діяльності у шкільній практиці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: “Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності”.

Об’єкт дослідження – розвиток творчих здібностей учнів в освітньому процесі початкової школи.

Предмет дослідження – дидактичні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати дидактичні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що цілеспрямована робота з образами уяви як результат мовленнєвої діяльності молодших школярів істотно підвищить якісний рівень розвитку творчих здібностей учнів початкових класів за таких умов:

- активізація творчо-мовленнєвої діяльності учнів початкових класів на основі збагачення емоційно-чуттєвого та комунікативного досвіду;

- формування у молодших школярів навичок довільної візуалізації мисленнєвих образів;
- забезпечення вербалізації уявлень учнів на основі перетворювальної мовленнєвої діяльності;
- залучення учнів до предметно-пластичної діяльності з метою матеріалізації образів.

Для досягнення мети дослідження розв'язувалися такі завдання:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у філософській, психологічній, педагогічній літературі.
2. З'ясувати наявний стан сформованості творчих здібностей учнів початкової школи в масовій практиці.
3. Визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність дидактичних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності.
4. Розробити, апробувати та запровадити в освітньому процесі організаційно-педагогічну модель розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використано адекватні авторському задуму методи дослідження. Теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у філософській, психологічній, педагогічній літературі дали змогу сформувати власний погляд на проблему дослідження, виявити наукові засади створення експериментальної моделі. Емпіричні методи дослідження: тестування учнів, анкетування батьків і вчителів, аналіз продуктів дитячої творчості сприяли вивченню стану проблеми у сучасній практиці роботи в школі; педагогічний експеримент дав можливість перевірити припущення, сформульоване у гіпотезі; кількісний та якісний аналіз, статистична обробка результатів дослідження забезпечили достовірність результатів експерименту.

Експериментальна база. З метою виявлення наявного стану розвитку творчих здібностей молодших школярів у сучасній школі, для перевірки дидактичних умов і організаційно-педагогічної моделі розвитку творчих здібностей учнів початкових класів у процесі мовленнєвої діяльності проведено спеціальне дослідження.

Практичне застосування. Матеріали дипломної роботи можуть бути використаними у шкільній практиці викладання української мови.

Апробація роботи. Результати дослідження повідомлялися на засіданні кафедри, на науково-практичній студентській конференції університету, частково впроваджувалися під час проходження педагогічної практики.

Матеріали роботи доповідалися на науково-практичних студентських звітних конференціях, заслуховувалися на засіданні кафедри.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-експериментальне дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Вивчення філософської літератури дозволило отримати категоріальні межі для опрацювання педагогічного визначення феномена творчих здібностей як необхідної передумови формування творчої особистості. Аналіз поглядів філософів минулого і сучасності виявив, що творчою тією чи іншою мірою є кожна особистість, яка прагне самовиразитися у діяльності, спрямованій на перетворення оточуючого середовища. Творча особистість, використовуючи оригінальні засоби, способи чи програми діяльності, здійснює ідеальне перетворення, а потім матеріалізує його на практиці. Продукти її діяльності вдосконалюють навколишній світ, надихають до творчої діяльності інших. Новизна створеного творчою особистістю може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною. Міра творчої активності суб'єкта залежить від розвиненості його творчих здібностей.

Аналіз психологічних джерел з проблеми творчих здібностей обумовив висновок про складність, багатоаспектність їх природи, структури, шляхів розвитку, про недостатню розробку питання розвитку творчих здібностей у процесі навчання і дозволив тлумачити творчі здібності як інтегративну характеристику особистості, що спрямовує її на перетворювальну діяльність і забезпечує творчий рівень цієї діяльності завдяки єдності багатьох компонентів у її структурі: індивідуально-типологічного, когнітивно-пізнавального, емоційно-вольового, потребово-мотиваційного, екзистенційного і дієво-практичного. Оптимальним для педагогічного впливу визначено когнітивно-пізнавальний компонент творчих здібностей. На основі його компонентного аналізу психологічними передумовами розвитку творчих здібностей у навчальному процесі було визначено: сенсорний розвиток, розвиток довільної стійкої уваги та спостережливості, розвиток

ейдетичних можливостей мозку, формування образної пам'яті, стимулювання наочно-образного мислення та уяви.

На сучасному етапі проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів набула особливої актуальності, оскільки гуманістична тенденція в освіті детермінує необхідність упровадження нових підходів до процесу навчання й виховання учнів початкової школи з максимальним використанням творчого потенціалу і сензитивності молодшого шкільного віку. Проаналізувавши теорію і методику розвитку творчих здібностей у сучасних педагогічних дослідженнях, було з'ясовано, що розвиток творчих здібностей має бути невід'ємною умовою змісту усіх навчальних предметів початкової школи, органічно доповнювати навчальний процес, щоб забезпечити єдність знань, умінь і навичок учнів та їхніх творчих можливостей. Основним засобом розвитку творчих здібностей молодших школярів було визначено мовленнєву діяльність, яка об'єднує всі навчальні предмети у загальне "поле" для творчого вдосконалення особистості.

2. Аналіз стану досліджуваної проблеми в практиці роботи початкової школи виявив незадовільний рівень розвиненості творчих здібностей молодших школярів. Так, низький рівень розвитку творчих здібностей спостерігається у 44,67% учнів контрольної і 43,22% експериментальної груп, середній – у 35,95% контрольної і 38,84% експериментальної, високий – у 13,43% контрольної і 12,01% експериментальної, надвисокий – лише у 5,95% і 5,93% контрольної і експериментальної груп відповідно.

Аналіз експериментальних даних, вивчення відповідної літератури, спостереження за роботою вчителів і власний педагогічний досвід дозволяють припустити, що причинами незадовільного стану розвитку творчих здібностей учнів молодших класів є відсутність цілісного розуміння вчителями початкової школи стратегії розвитку творчих здібностей, обмеженість прийомів, які вчителі використовують для розвитку творчих здібностей учнів у процесі мовленнєвої діяльності; недостатня кількість методичної літератури з розвитку творчих здібностей молодших школярів,

яка б органічно впліталася у навчальний процес і не переобтяжувала б його додатковими курсами і годинами; низький інтерес батьків до розвитку своїх дітей та до їх навчання.

3. Переорієнтація освітнього процесу початкової школи на формування творчої особистості реалізується за дотримання наступних загальнопедагогічних умов розвитку творчих здібностей:

- педагогічне стимулювання розвитку творчих здібностей на основі особистісно зорієнтованого характеру взаємодії учителя з учнями;
- застосування психолого-педагогічних технологій, що забезпечують самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності;
- системність мовленнєвої роботи з учнями в умовах творчорозвивального середовища.

Основою розвитку творчих здібностей учнів початкових класів було визначено цілеспрямовану роботу з образами уяви як результату мовленнєвої діяльності молодших школярів. Успішність розвитку творчих здібностей у процесі мовленнєвої діяльності забезпечує дотримання таких дидактичних умов:

- активізація мовленнєвотворчої діяльності учнів початкових класів на основі збагачення емоційно-чуттєвого та комунікативного досвіду;
- формування у молодших школярів навичок довільної візуалізації мисленнєвих образів;
- забезпечення вербалізації уявлень учнів на основі мовленнєвотворчої діяльності;
- залучення учнів до предметно-пластичної діяльності з метою матеріалізації образів.

4. Відповідно до зазначених дидактичних умов було спроектовано організаційнопедагогічну модель поетапного розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності відбувався шляхом:

- спеціально організованої роботи з образами уяви, спрямованої на розвиток сенсорного досвіду та імажинативних здібностей (підготовчий етап);

- оволодіння учнями уміннями і навичками перетворювальної діяльності, вправлення у вербалізації уявлень (коригувальний етап);

- набуття досвіду творчої діяльності під час об'єктивації уявних образів (творчо-пошуковий етап).

Зміст та ефективність кожного наступного етапу організаційнопедагогічної моделі зумовлюється ефективністю та результативністю роботи на попередньому. Поетапність включення учнів у мовленнєво-творчу діяльність (від рецептивно-відтворюючого рівня включення учнів у творчу діяльність до продуктивно-творчого через репродуктивно-продуктивний рівень) дозволяє повністю виявити і розкрити творчі можливості молодших школярів, оскільки гнучка стимуляція з боку вчителя на різних етапах спонукає учнів до виявлення більш високого рівня самостійності, творчості, пошуку, оригінальності.

5. Перевірка стану розвитку творчих здібностей молодших школярів після формувального експерименту підтверджує, що творчі здібності без спеціального стимулювання розвиваються повільно або майже не розвиваються. Про це свідчать результати кінцевого зрізу в контрольних групах: надвисокий рівень розвитку творчих здібностей до формувального експерименту спостерігався у 5,95% учнів, після – у 6,95%; високий рівень – до експерименту у 13,43%, після – у 14,81%. Кількість учнів з низьким рівнем розвитку творчих здібностей знизилася не суттєво: до експерименту 44,67%, після – 40,27% учнів.

Зростання творчих здібностей учнів забезпечується дотриманням дидактичних умов розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку у процесі мовленнєвої діяльності і реалізацією відповідної організаційнопедагогічної моделі. У результаті навчання за запропонованою моделлю учні експериментальних груп продемонстрували зростання рівня

розвитку творчих здібностей. Надвисокий рівень розвитку творчих здібностей до формувального експерименту спостерігався лише у 5,93% учнів, після – 14,49%; високий рівень – до експерименту у 12,01%, після – у 25,22%. Суттєво знизилася кількість учнів з низьким рівнем розвитку творчих здібностей: до експерименту 43,22%, після – 22,44% учнів.

Експериментальна перевірка, дані апробації і локального впровадження у шкільну практику запропонованої моделі розвитку творчих здібностей молодших школярів шляхом інтенсифікації мовленнєвої діяльності свідчать про її високу ефективність. Широке впровадження цієї моделі у практичну діяльність школи I ступеня якісно змінить навчальний процес: зробить його гуманізованим, інтенсивним і результативним як у творчо-пізнавальному, так і в особистісному аспектах.

6. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Як показали дані констатувального експерименту, широке застосування запропонованої моделі розвитку творчих здібностей молодших школярів неможливе без подальшого дослідження і розробки нових програм, підручників і посібників для початкового навчання, в яких розвиток творчих здібностей через мовленнєву діяльність є не додатком, а їх органічною основою, на якій реалізуються усі інші дидактичні завдання. Крім того, реалізація запропонованої моделі розвитку творчих здібностей молодших школярів потребує підготовлених до цього вчителів. Звідси випливає необхідність спеціальної підготовки вчителів початкових класів до розвитку творчих здібностей дітей у педагогічних закладах освіти чи відповідної перепідготовки вчителів у закладах післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2001. 20 с.
2. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ : АПН, 2000. 316 с.
3. Бандура О. М. Деякі положення практичної стилістики. *Укр. мова і літ. в шк.* 1970. № 10. С. 54.
4. Барко В. І. Розвиток здібностей і творчого потенціалу. *Обдарована дитина.* 2005. № 1. С. 27–31.
5. Будій Н. Д. Формування творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках рідної мови. *Педагогіка та психологія* : [зб. наук. пр.]. Харків, 2008. Вип. 34. С. 61–72.
6. Варзацька Л. О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах : метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. 228 с.
7. Васильківська Н. А. Методика роботи над засобами зв'язності тексту в початкових класах. Тернопіль : ТНПУ, 2011. 204 с.
8. Вашуленко М. С. Теорія і практика навчання української мови в 4-річній початковій школі. Київ : Освіта, 1992. 216 с.
9. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
10. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. ЗЗСО : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2019. 144 с.
11. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. ЗЗСО : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2020. 160 с.

12. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. ЗЗСО : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2021. 171 с.
13. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11–14.
14. Величко Л. И. Работа над текстом на уроках русского языка : пособ. для учителей. Москва : Просвещение, 1983. 128 с.
15. Вербицька С. М. Розвиток літературно-естетичної творчості молодших школярів. Харків : Основа, 2004. 112 с.
16. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Київ : Либідь, 1993. 367 с.
17. Вікова психологія / за ред. Костюка Г. О. Київ : Рад. шк., 1976. 195 с.
18. Гац Н. А. Засоби зв'язності тексту у початковому навчанні рідної мови. *Початкова школа*. 1996. № 1. С. 23–29.
19. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
20. Грушко О. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2005. 20 с.
21. Державний стандарт початкової освіти. *Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти. 1–2 класи*. Київ : ОСВІТА-ЦЕНТР, 2018. № 7. С. 92–121.
22. Донченко Т. Формування в учнів поняття про типи мовлення і типологічну структуру тексту. *Дивослово*. 2004. № 4. С. 23–26.
23. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

24. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 174 с.

25. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Кн. 2 : Методика навчання грамоти ; Методика літературного читання. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 255 с.

26. Коваленко Т. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. URL: <http://www.bdpu.org/main/statti/kovalenko.doc> (дата звернення: 02.09.2021).

27. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.

28. Кульчицька О. І. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. *Обдарована дитина*. 2007. № 1. С. 42–44.

29. Лах Н. Удосконалення знань учнів про тексти-описи (Урок розвитку зв'язного мовлення в 4 класі). *Початкова школа*. 2007. № 11. С. 21–24.

30. Лещенко Г. Функціонально-комплексний підхід до роботи з текстом як засіб формування комунікативної україномовної компетенції школярів. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 7. С. 26–30.

31. Мартиненко С. Як сформуванати творчу особистість учня. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2006. № 23-24. С. 18–32.

32. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.

33. Мельник Т. Система вправ з розвитку образного мовлення учнів. URL: http://ukrlife.org/main/minerva/vpravu_movni.doc (дата звернення: 03.09.2021).

34. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту у шкільному курсі української мови. Київ : Рад. шк., 1986. 240 с.
35. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1984. 223 с.
36. Мельничайко В. Я. Уроки рідної мови. Лінгвістика тексту. 9 клас : книга для вчителя. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. 24 с.
37. Методика викладання української мови / за ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища шк., 1992. 264 с.
38. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
39. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Освіта, 2013. 392 с.
40. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.
41. Плющ М. Я., Нрипас Н. Я. Робота над текстом у початкових класах : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1986. 168 с.
42. Полєвікова О. Б. Використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови. *Початкова школа*. 2004. № 3. С. 15–18.
43. Полєвікова О. Б. Система творчих вправ як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2004. 20 с.
44. Пономарьова К. І. Нестандартні підсумкові завдання з української мови для 4 класу. *Початкова школа*. 2006. № 5. С. 20–21.
45. Пономарьова К. І. Синоніми як засіб увиразнення мовлення молодших школярів. *Оновлення змісту форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2002. Вип. 18. С. 33–38.

46. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. Київ, 2016. 224 с
47. Рубинштейн С. Л. Проблемы способностей и вопросы психологической теории. *Вопросы психологии*. 1960. № 3. С. 3–15.
48. Рудічева Н. Питання музично-естетичного виховання молоді у спадщині вітчизняних педагогів. *Засоби навчання та науково-дослідницькі роботи* : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ, 2009. Вип. 23. С. 116–124.
49. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності : навч. посіб. для молодших школярів. Київ : Освіта, 1996. 192 с.
50. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр–S, 1997. 256 с.
51. Сугейко Л. Г. Наступність і перспективність формування стилістичних умінь в учнів початкових та 5 класів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2001. 225 с.
52. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Київ : Рад. шк., 1988. 310 с.
53. Творчі завдання для учнів початкових класів. Харків : Основа, 2004. 96 с.
54. Філософські питання мовознавства / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наук. думка, 1972. 197 с.
55. Юрченко З. В. Самостійна художньо-словесна творчість учнів як засіб розвитку літературних здібностей : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2001. 19 с.
56. Янко Н. О. Формування стилістичних умінь учнів 3–4 класів у процесі роботи над текстами різних типів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 20 с.